

SKRB O KULTURNOJ BAŠTINI

LJILJANA ŠARLAH*

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske,

Uprava za zaštitu kulturne baštine

– Konzervatorski odjel u Osijeku

Osijek, Hrvatska

2005.

Primljeno: srpanj

Uvod: određenje pojmova

Skrb o kulturnoj baštini podrazumijeva prvenstveno zaštitu i očuvanje spomeničkog naslijeđa materijalne i duhovne kulture, koja je temelj kulturnog identiteta jednog naroda, uz dužno poštovanje kulturnog naslijeđa nacionalnih različitosti. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara Republike Hrvatske, usvojen 1999. godine, u članku 2 precizira što su kulturna dobra:

- (1) pokretne i nepokretne stvari od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkog i znanstvenog značaja;
- (2) arheološka nalazišta;
- (3) nematerijalni oblici čovjekova duhovnog stvaralaštva;
- (4) zgrade, odnosno prostori u kojima se trajno čuvaju i izlažu kulturna dobra.

Članak 4 Zakona govori da su vlasnici kulturnog dobra odgovorni za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara, a za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara, za određivanje mjera zaštite i nadzor nad njihovim provođenjem, odgovorna su

* Ljiljana Šarlah, prof. povijesti umjetnosti, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine – Konzervatorski odjel u Osijeku, Kuhačeva 27, 31000 Osijek, Hrvatska.

Ljiljana Šarlah, the professor of the history of arts, Ministry of Culture of the Republic of Croatia, Historic Buildings Board - Osijek, Kuhačeva 27, 31000 Osijek, Croatia.

tijela državne uprave; konzervatorski odjeli, tijela lokalne samouprave i uprave, prostornog planiranja i dr. Kulturna dobra podijeljena su na tri osnovne grupe.

a. Nepokretna kulturna dobra

Nepokretna kulturna dobra u posjedu vjerskih zajednica prezentira sakralna arhitektura: crkve, kapele, grobne kapele; mala sakralna arhitektura: poklonci, zavjetni kipovi i križevi; biskupske rezidencije, samostanski kompleksi, župni stanovi i kanoničke kurije.

b. Pokretna kulturna dobra

Pokretnu kulturnu baštinu u posjedu vjerskih zajednica čine crkveni i samostanski inventari- crkveni mobilijar: oltari, oltarne pale, skulpture, klupe za vjernike, klecala, ispovjedaonice, krstionice, propovjedaonice, orgulje; misno posuđe: kaleži, ciboriji, monstrance, navicule, moćnici, kadionice, škropionice, ampulice, pacifikali, lusteri, kanonske tablice, svijećnjaci; misno ruho – paramenta: pluvijali, kazule, dalmatike, rokete, štole, manipuli, antependiji i stare liturgijske knjige, zastave i drugi liturgijski predmeti.

c. Nematerijalna kulturna dobra

Nematerijalna kulturna dobra (novina su u Zakonu) odnose se na očuvanje raznorodnih oblika duhovnog stvaralaštva što se prenose predajom: jezik, dijalekt, folklorno stvaralaštvo iz područja glazbe, plesa, obreda i narodnih običaja.

Preventivna zaštita

Za dobra, za koja se pretpostavlja da imaju svojstva kulturnog dobra, može se donijeti preventivno rješenje, odnosno Rješenje o preventivnoj zaštiti, koje ima ograničeni rok trajanja, a najduže tri godine. Na preventivno zaštićena kulturna dobra primjenjuju se sve zakonom propisane mjere koje se odnose na kulturna dobra. Preventivno zaštićeno kulturno dobro upisuje se u Listu preventivno zaštićenih kulturnih dobara, koja je posebni dio Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske.

Članak 12. Zakona govori nam o utvrđivanju svojstva kulturnog dobra. Svojstva kulturnog dobra, na temelju stručnog vrednovanja, utvrđuje *Rješenjem* Ministarstvo kulture, a članak 14 govori da se kulturna dobra upisuju u Registar, koji je javna knjiga, a vodi je Ministarstvo kulture. Registar se sastoji iz tri Liste:

- (1) Lista zaštićenih kulturnih dobara;
- (2) Lista kulturnih dobara nacionalnog značaja;
- (3) Lista preventivno zaštićenih dobara.

Članak 15 Zakona govori: Ako kulturno dobro izgubi svojstva radi kojih je zaštićeno, Ministarstvo kulture donijet će Rješenje o prestanku svojstva kulturnog dobra, na temelju kojeg će se kulturno dobro brisati iz Registra. Upisi u Registar, promjene i brisanje iz Registra, objavljuju se u Narodnim Novinama. Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Osijeku, teritorijalno pokriva tri istočnoslavonske županije: Osječko – baranjsku, Brodsko – posavsku i Vukovarsko – srijemsku, područje koje je u vrijeme Domovinskoga rata pretrpjelo i preživjelo silna razaranja graditeljske baštine, sakralnih i profanih spomenika, kao i pokretnih kulturnih dobara koja su otuđena, zapaljena i dijelom potpuno uništena.

Nikakve međunarodne konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju ratnih razaranja nisu poštovane, a kulturna dobra obilježena međunarodnom oznakom spomenika kulture bila su prava meta agresora. Prestankom ratnih razaranja, stručnjaci konzervatori i restauratori aktivno su uključeni u akciju procjene ratne štete i stupnja oštećenja na kulturnim dobrima te su, na osnovu utvrđenog stanja, predložili program obnove i rekonstrukcije razrušenih spomenika. Problemi aktivne zaštite kulturnih dobara, koji podrazumijevaju sanaciju, obnovu, restauraciju, rekonstrukciju ili konzervaciju, s konačnim ciljem dovođenja spomenika u prvobitnu ili novu funkciju, brojni su, slojeviti i nadasve odgovorni projekti, koji zahtijevaju znatna financijska sredstva i stručan i kontinuiran rad na istraživanju dokumentacije o spomeniku i obradi dostupne građe.

Stalno prisutna dilema kod obnove kulturnih dobara je odabir konzervatorskog pristupa obnove, odnosno da li pristupiti faksimilnoj obnovi spomenika, što znači rekonstrukciju i obnovu spomenika u njegovom izvornom obliku i materijalu, ili pak preferirati novu gradnju suvremenih arhitektonskih formi, bez opterećivanja s prošlim vremenom i stilovima? U sakralnoj crkvenoj arhitekturi zatečenoj po našim selima, bez obzira na vrijeme i stil gradnje, osjeća se mjerljivi prostorni koncept, dimenzije i volumen koji je primjeren prizemnoj, ravničarskoj ruralnoj sredini. Crkva je produhovljeni, humanizirani prostor po mjeri čovjeka i njegove komunikacije s Bogom, i svako odstupanje od naslijeđene forme remeti prvobitni sklad. Interpolirati suvremenu sakralnu arhitekturu u definirani ruralni ambijent agresija je na prostor i krajolik, na svijest i memoriju, interpolacija dehumaniziranog prostora od betona, stakla, mramora i željeza, imala bi za rezultat prostor u kome nije moguće postići koncentraciju misli i duhovnog smirenja.

Na žalost, u općem pomanjkanju osjećaja za estetiku, u crkvene se prostore, pod imenom “sakralna umjetnost”, unose elementi dekoracije i prikazi sakralnih tema tehnikama mozaika, vitraja ili oslika, koji prije svega nisu umjetnost, to je dekoracija na granici neukusa i kiča. U zahtjevima za obnovu i restauraciju sakralnih građevina, koje su imao i korisnici kulturnog dobra prema Zakonu dužni podnijeti Konzervatorskom odjelu, vrlo često nastaje problem i nesporazum pri definiranju konzervatorskih uvjeta za obnovu. Za registrirana i preventivno zaštićena kulturna dobra traži se maksimalno poštivanje naslijeđenog kako u materijalu, koloriranju pročelja i interijera, tako i pri rekonstrukciji oštećene dekorativne plastike i profilacija.

Vrlo često zanemaruju se konzervatorski uvjeti, uz obrazloženje da obnova na propisani način iziskuje znatnija materijalna sredstva, te se uglavnom pristupa obnovi prema vlastitoj zamisli, što je u konačnici mnogo skuplje. Kulturno dobro je devastirano, gubi status spomenika i zauvijek je izbrisano iz memorije. Obzirom da takve samoinicijativne zahvate ne prate prethodni istražni radovi niti tehnička i fotodokumentacija postojećeg stanja spomenika, on je zauvijek izgubljen za nas i buduće generacije. Vraćanje u izvorno stanje, čak i u nekom budućem vremenu, bez adekvatne dokumentacije nije ostvarivo.

Aktivnu zaštitu, restauraciju, obnovu i konzervaciju pokretnih kulturnih dobara obavljaju specijalizirane institucije – Hrvatski restauratorski zavod, koji ima specijalizirane stručnjake za restauraciju raznorodnih vrsta pokretnih spomenika (štafelajno i zidno slikarstvo, predmeti od metala, drva, tekstila, kamena), kao i privatne restauratorske radionice koje imaju licencu za obavljanje ovih specifičnih poslova. Kako se za radove na obnovi, zaštiti i „uljepšavanju“ pokretnih spomenika po našim seoskim crkvama angažiraju lokalni samouki slikari – moleri, nestručnim zahvatima i neadekvatnim materijalima još više ugrožavaju već znatno načeto kulturno dobro, koje nakon ovakve intervencije ubrzano propada i znatno otežava i poskupljuje stručnu restauraciju.

Umjesto zaključka

Kako usuglasiti stavove oko obnove, na relaciji crkva – služba zaštite? Kako uvesti red i poštovati pravila struke? Kako izbjeći prisutne nesporazume? Pridržavajući se zakonske regulative, respektiranjem stručnih mišljenja i, napose, edukacijom i školovanjem mladih ljudi iz redova svećenstva na studiju povijesti umjetnosti, koji će stečena znanja i spoznaje primijeniti i ugraditi u projekte obnove. Možemo na kraju zaključiti da ljudski faktor, koliko god utječe na očuvanje kulturne baštine, gotovo istom mjerom sudjeluje u njenoj devastaciji i destrukciji. Odnos prema baštini najbolje svjedoči o jednom

narodu, njegovoj kulturi i učenosti, o poštivanju naslijeđa i očuvanju za buduće naraštaje - to je civilizacijski, moralni i etički čin, a nadasve ljudski. Kulturna baština je krhka, jedinstvena i nenadoknativa i naša je dužnost i moralna obveza skrbiti, čuvati je i sačuvati za budućnost.